

XV. Yüzyılda Bursa'da Hayırsever Bir Çift: Hoca Ece ve Ayşe Hatun'un Vakıfları

Saadet Maydaer
Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
msaadet@gmail.com

Özet

Osmanlı toplumunda vakıf kurumu hem sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın göstergesi hem de imar faaliyetlerinin en büyük destekçisi olmuştur. Bursa'da XV. yüzyılda yaşamış olan Hoca Ece ve hanımı Ayşe Hatun, bu destekleme kervanına kurdukları vakıflarla katılmışlardır. Hoca Ece, yaşadığı mahalledeki çocukların eğitimini sağlamak için bir mekteb kurmuş, bir mescidin ihyasına katkıda bulunmuş, ayrıca Bursa'nın en büyük camisi olan Ulucami'nin hasır ihtiyacı için para vakfetmiştir. Hanımı Ayşe de eşinin izinden giderek mahallesindeki halkın eğitimi için kitap okunmasını sağlamak üzere bir evin gelirini vakfetmiştir. Onları ve daha adı çoktan unutulmuş nice hayırseveri günyüzüne çıkarmak bir çeşit vefa borcudur.

Abstract

A Benefactor Couple in Bursa in 15th Century: Foundations of Hoca Ece and Ayşe Hatun

Foundations, as a social organization, in Ottoman society are both indication of a social solidarity and the most influential supporter of public improvements. Hoca Ece and his wife Ayşe Hanım, who lived in fifteenth's century Bursa, were a part of this

charity chain through foundations they established. Hoca Ece, who established a school for children living in near district and contributed to re-establishment of a mosque, also donated money for straw mats of the greatest mosque (Ulucami) in Bursa. His wife Ayşe, following the path of his husband, donated income of a house for education of people living nearby through reading books. It's our duty to be faithful and bring to light this kindhearted people and many more forgotten people.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ece, Vakıf, Ulucami, Bursa.

Key Words: Hoca Ece, Charitable Foundation, Ulucami, Bursa.

Giriş

Osmanlı döneminde vakıflar, maddi açıdan belli bir güce erişmiş olanlar için yardımseverliklerini ortaya koymanın kurumlaşmış şekli olarak karşımıza çıkarlar. Bu kurumlaşma sayesinde vâkıf, sahip olduğu maddî gücü kendisinin uygun gördüğü bir yöne aktarabilmektedir. Bu yönün ne olacağına karar vermek sadece vakıfta bulunacak bireyin iradesine bırakılmıştır. Kişi kendi yaşadığı ortamda halledilmesi gereken bir ihtiyacı fark ettiğinde, bunun giderilmesi için sahip olduğu maddî imkânlar ölçüsünde bir vakıf kurmaktadır. Bu vakıflar külliye gibi büyük ölçekli yapıların yanı sıra, küçük bir mahallenin su ihtiyacını karşılayacak bir çeşme, ya da yalnızca fakir bir ailenin başını sokabileceği basit bir ev gibi daha küçük çaplı mali imkânlar gerektiren menkul ya da gayr-i menkulardan de oluşabilmekteydi. Bir kimse ister küçük, ister büyük maddî değeri haiz olsun herhangi bir mal varlığını vakfetmek istediğinde, vakıf olacak malını ve vakfedeceği yerleri, kullanımına dair öne sürdüğü şartları ayrıntısıyla kayıt altına alırdı. Günümüze binlercesi ulaşan bu vakfiyeler sayesinde vakıf kurumuna dair ayrıntılı bilgiler edinebilmekteyiz. Vakfiyelerin yanı sıra vakıf muhasebe kayıtları, tamir kayıtları ve vakıflardaki görevlilere ait tevcihat/görevlendirme kayıtları gibi çok çeşitli belge türü, vakıflara dair önemli bilgiler içermektedir.¹

¹ Vakıf kurumuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Köprülü, M. Fuad, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi*, sayı I'den ayrı basım, Ankara, 1938, s. 1-6; Köprülü, M. Fuad, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, sayı II, Ankara, 1942, s. 1-13; Kunter, H. Baki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı I, Ankara, 1938, s. 103-130; Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, 2003; s. 1-35; Kazıcı, Ziya, *İslamî ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, İstanbul, 1985; Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf*

Bütün bu belgeler sayesinde Osmanlı toplumunun vakfa bakışı ve hangi alanlarda vakıfta bulunmaya meyilli olduğu anlaşılabilir. Bulunduğu yöreye kurduğu mütevazı vakıflarla hizmet etmiş ve adı sanı unutulmuş çok sayıda hayırseverin adı yine bu belgeler sayesinde günyüzüne çıkarılabilmektedir.

Bu yazıda Bursa'da XV. yüzyılda bir tüccar olan Hoca Ece ile eşi Ayşe Hatun'un sahip oldukları mal varlığını toplum yararına kullanmak üzere ne tür vakıflarda buldukları, onlardan günümüze ulaşan vakfiyeler ve vakıflarına dair diğer belgelerden hareketle tasvir edilmeye çalışılacaktır.

1. Hoca Ece ve Vakıfları

Aslen Ereğlili olan Hoca Ece, İsmail ve Has Başa çiftinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İsmi önünde “fahru'l-ebâr ve muhibbu's-sulehâ” (iyilerin övülmüşü ve salih kişileri seven) lakabının bulunması, onun hatırlı, saygın bir kişi olarak tanındığını göstermektedir. Hayat hikâyesi hakkında fazlaca bir bilgiye sahip olmadığımız Hoca Ece, XV. yüzyılda eşi Ayşe Hatun'la birlikte Bursa Hisarı içindeki Yerkapı Mahallesi'nde yaşamıştır. Ölüm tarihi kesin olarak belirlenememişse de, 899/1494'te hayatta olmadığı bilinmektedir.² Hayırsever ve âlicenab Hoca Ece'nin hangi mesleği icra ettiği tam olarak belli değildir. Ancak isminin başındaki “hoca” lakabı onun ticaretle uğraştığına işaret etmektedir.³

Vakfiyesinden anlaşıldığına göre Hoca Ece'nin çocukları vardır. Hatta kurduğu mekteb vakfının tevliyetini kendisinin ardından onların yürütmesini istemiştir.⁴ Ancak çocuklarının sayısı, cinsiyeti ya da kim olduklarına dair herhangi bir ayrıntıya ulaşılamamıştır. Belgelerde baba adı “Mevlana Hoca Ece” olduğu bildirilen Mevlana Muslihuddin adlı bir kişiden söz edilmektedir.⁵ “Fahru'l-efahim ve'l-

Müessesesi, Ankara, 1988; Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1995.

² Bursa Şer'iyye Sicilleri, (BŞS), A 8 214b; A 11 237b.

³ Farsça “hâce” Türkçe “hoca” şeklinde okunan bu kelime, İslam ülkelerinde eğitim, bürokrasi, ticaret ve maliye alanlarında çeşitli meslek erbabı için kullanılan bir tabirdir. Henüz XII. yüzyılda sahip, efendi, tahsil görmüş kişileri işaret etmesinin yanı sıra ticaret erbabı ve zanaat ehli olanları da ifade etmekteydi. XV. yüzyılda ise hoca/hace kelimesi genellikle büyük tüccar, müteşebbis, patron anlamında kullanılıyordu. DİA, “Hoca”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. XVIII, s. 186; İnalçık, Halil, “15. Asır Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Kaynakları”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 194; “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *The Journal of Economic History*, vol. 19, issue 1, The Tasks of Economic History, 1969, s. 98'de dip 4.

⁴ BŞS, A 8 214b.

⁵ BŞS, A 20 190a.

ekârim” (saygıya layık ve cömert kimselerin övülmüşü) sıfatıyla anılan Muslihuddin, 918/1512’de Çelebi Sultan Mehmed’in yaptırdığı Sultan İmareti Vakfı’nın mütevellisidir. Her ikisinin yaşadıkları yıllar göz önüne alındığında, bu iki kişinin baba-oğul olmaları mümkün görünmektedir. Ancak elimizdeki veriler bizi bu konuda kesin bir yargıya ulaştıramamaktadır. Bunun dışında kaynaklarda “Ecezade” olarak tanınan bir kişi daha vardır. Ecezade Muhyiddin Mehmed Efendi olarak tanınan bu kişinin, baba adının Yakup olduğu bildirilmektedir. Buna göre Ecezade Muhyiddin, fazilet sahibi, cömert, güzel ahlaklı, mütevazı, zeki, sağlam yapılı, âlim bir kimse olarak tanınmıştır. Devrinin önde gelen âlimlerinden dersler alıp yetiştikten sonra, Molla Hatibzade’nin hizmetine girmiştir. Bir süre de onun yanında eğitildikten sonra İznik Medresesi’ne müderris olarak atanmıştır. Bundan sonra çeşitli yerlerde kadılık görevi ifa etmiştir. Yavuz Sultan Selim Han zamanında Trabzon, Selânik ve Bursa kadılıklarında bulunduktan sonra azledilmiştir. 923/ 1517, 924/1518 veya 930/ 1524 yılında vefat etmiştir.⁶ Hayat hikâyesi biyografilerde bu şekilde verilen Muhyiddin’in araştırmamıza konu olan Hoca Ece’nin oğlu olup olmadığı şimdilik aydınlatılamamaktadır.

a. Mekteb Vakfı

Hoca Ece’nin adı sicillerde ilk defa 25 Zilkade 896/29 Eylül 1491 tarihli vakfiyesinde geçmektedir.⁷ Bu belge, onun Yerkapı Mahallesi’nde inşa ettirdiği mektebe dairdir.⁸ Yetimlerin öğrenimine vakfettiği bu okulun binasını yaptırmakla yetinmemiş, burada görev yapacak muallimin ücretinden, kışın mektebin ısıtılmasında kullanılacak oduna kadar tüm ihtiyaçlarını düşünmüştür. Bu masrafların karşılanabilmesi için de ayrıca 1.000 eşrefi altın⁹ bağışlamıştır. O dönemde alışlageldiği üzere bu paranın % 10 kârla işletilmesini ve elde edilecek gelirin mektebin ihtiyaçlarına kendisinin öngördüğü şekilde harcanmasını istemiştir. Buna göre mektebde 25 yetim öğrenci okutulacak ve bu çocuklar her yıl Kurban Bayramı’nda 720 dirhem harcanarak giydirilecektir. Çocuklara eğitim vermek üzere bir muallim istihdam edilecek ve ona günde 4 dirhem ücret

⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yay Haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, c. IV, s. 1108; Taşköprülüzade, İsamüddin Ebu’l-hayr Ahmed Efendi, *eş-Şakaiku’n-Numaniye fi Ulemai’d-Devleti’l-Osmaniye*, Neşreden: Ahmed Subhi Furat, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, no: 3353, İstanbul, 1985, s. 403, 404.

⁷ BŞS, A 8 214b.

⁸ Bu mektebe dair bilgi için bkz. Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Mektepleri*, Bursa, 1999, s. 128.

⁹ Yaklaşık 52.000 akçe değerindedir. Sahillioğlu, Halil, “Akçe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, c. II, s. 227.

ödenektir. Mektebin o dönemdeki yer döşemesi olan hasırı için yılda 50 dirhem ayrılacak, kışlık odun ihtiyacının karşılanması için de 80 dirhem sarfedilecektir.

Hoca Ece, mahallesindeki çocukların, özellikle de yetim çocukların eğitimi için yaptırdığı mektebde Kur'ân-ı Kerim okunmasını arzu etmiştir. Aslında bu, onun yaşadığı dönemde vakıfta bulunan pek çok kimsenin vakfiyesinde yer alan bir husustur.¹⁰ Hoca Ece burada da yüce gönüllülüğünü göstermiş ve mektebinde her gün düzenli olarak okunmasını istediği üç cüzden hiçbirinin kendi ruhuna bağışlanmasını istememiştir. Cüzlerden birinin Hz. Peygamber ve ashabının ruhlarına, ikincisinin babasının ruhuna ve üçüncüsünün ise annesinin ruhuna bağışlanmasını talep etmiştir.¹¹ Cüz okuyanlar için öngördüğü ücret ise vakfettiği paradan elde edilen yıllık gelirin üçte biridir.

Oluşturulan bu vakfın tevliyetini önce kendi üzerine almış, daha sonra çocuklarının en güzel ahlâklı olanına, eğer onlar olmazsa azat ettiği kölelerinin en uygununa verilmesini istemiştir. Eğer tüm nesli ve azatlılarının nesli tükenirse hakimın uygun gördüğü kişiyi mütevellî olarak atayabileceğini bildirmiştir. Bu göreve getirilen kişi için takdir ettiği ücret günde 1 dirhemdir. Vakfın nezaretini kadı nâibine tevcih etmiştir. Ona ödenecek ücret ise mütevellinin yarısı kadar, günde yarım dirhemden ibarettir. Tüm bunların yanı sıra vakfın maddî açıdan düştüğü darboğazları aşabilmek için rakabe uygulamasına gidebileceği dönemleri de henüz vakfiyenin düzenlenişi esnasında öngörerek, vakfın rakabesi¹² için yılda 100 dirhem ayrılmasını talep etmiştir.¹³

¹⁰ Her gün ruhuna bir cüz okunması şartıyla vakıfta bulunanlara örnek; BŞS; A 8 22a, 362a; A 11 188b; A 14 208a; A 17 7b; A 18 31a, 333a. Her gün ruhuna iki cüz okunmasını isteyen vakıflara örnek: A 5 206b, 303a.

¹¹ Hoca Ece vakfiyesinde kendi ruhuna Kur'ân okumasını talep etmese de daha sonraki yıllarda bu mektebde hem kurucusunun ruhuna, hem de başka vakıfların ruhuna Kur'ân-ı Kerim okunmuştur. Örneğin Hoca Mahmud, vakfiyesinde Hoca Ece Mektebinde okunacak Kur'ân için Yerkapı Mahallesi'ndeki evini bağışlamıştır. BŞS, A 21 89a. Ayrıca bkz. Hızlı, age, s. 128.

¹² Beklemek, kollamak, korumak anlamındaki "rakb" kökünden türeyen rakabe kelimesi "boyun" demektir. Fıkıh terimi olarak mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddî varlığını (ayn) ifade eder. Aynı kökten türeyen kelimeler, sözlük anlamında kullanıldığı gibi rakabe ve çoğulu rikab parçayı anıp bütünü kastetme şeklindeki mecaz yoluyla köle anlamında da kullanılır. Rakabe mülkiyeti kavramı devletin mülkiyetindeki bazı gayrimenkulleri ifade etmeye de yarar. Bir şeyin rakabesinin vakfa veya beytül-male ait olduğu söylendiğinde o mal veya mülkün aslının ve zatının vakfa veya beytül-male ait olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan vakfın gelirinde meydana gelen mal ve nakit gibi ilavelerin vakfın aslına ilhak edilmesine rakabe etmek denilmiştir. Bu bağlamda Osmanlılarda, vakıf eserlerinin tamire ihtiyaç duydukları ve vakfın bu onarıma gücünün yetmediği dönemlerde, vakıf

Hoca Ece'nin mektebi kurmasından yaklaşık 70 yıl sonrasına ait bir muhasebe kaydına göre 967/1560'da mekteb için kurduğu vakıf ayaktadır ve anaparası 94.262 akçeye ulaşmıştır.¹⁴ Kuruluşundan bu yana maddî anlamda oldukça güçlenmiştir. Bu durum vazifelilerin aldığı ücretlere artış olarak yansımıştır. Vakfiyede günde 1 akçe, dolayısıyla yılda 354 akçe alması öngörülen mütevellinin yıllık ücreti 540 akçeyi bulmuştur. Aynı şekilde günde yarım dirhem üzerinden yılda 177 akçe gelir elde etmesi planlanan nazırın yıllık geliri 300 akçeye ulaşmıştır. Buna karşılık muallime ödenen ücrette azalma olmuş ve vakfiyede belirlenen günde 4 akçeden, 3 akçeye inmiştir.¹⁵ Vakfın giderlerindeki diğer bir kısıntı da yetimlerin yıllık giyecek masraflarında yaşanmıştır. Vakfiyede bu iş için ayrılması istenen 720 akçe yerine, onun üçte birinden de az bir miktar olan 204 dirhem giyecek masrafı olarak kaydedilmiştir.¹⁶ Bunun nedeni, zamanla talebe sayısında bir azalmanın meydana gelmesi olabilir. Ancak elimizde öğrenci sayısının zaman içindeki değişimine dair belgeler bulunmadığı için, bu konuda net bir yorum yapabilecek durumda değiliz. İlk bakışta vakfın yönetiminin kendilerine iltimas geçen kötü idareciler olduğu izlenimini uyandıran bu veriler, elde edilecek başka belgelerle daha sağlıklı yorumlanabilecektir.

b. Debbağlar Mescidine Yönelik Vakfı

Hoca Ece'nin, yaptığı tek hayır hizmeti mekteb inşası değildir. Debbağlar Mescidi'nin giderleri için de vasiyet yoluyla para bağışlamıştır.¹⁷ Kesin miktarını belirleyemediğimiz bu paradan, mescid için yapılan harcamalar 899/1494 tarihli bir belgede ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Buna göre mescid için yapılan harcamaların 15.558 akçesi Hoca Ece'nin bu mescid için vasiyet ettiği paradan

çalışanlarının maaşlarının ödenmeyerek, biriken paranın öncelikle onarım harcanmasına da rakabe denmektedir. Burada kastedilen anlamı da budur. Hızlı, Mefail, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı 6, cilt 6, 1994, s. 53-70; Çalış, Halit, "Rakabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 427.

¹³ BŞS, A 8 214b.

¹⁴ BŞS, A 69 138b.

¹⁵ Vakfiyesinde günde 4 akçe ücret alması öngörülen Hoca Ece Mektebi mualliminin aldığı ücret 958/1551'de 2 akçeye kadar inmiştir. BŞS, A 58 11a.

¹⁶ BŞS, A 69 138b.

¹⁷ Bir kimse ölmeden önce vasiyet yoluyla vakıf kurabilirdi. Eğer vâkıfın mirasçıları yoksa malının tamamını, varsa üçte birini vasiyet yoluyla vakfedebilirdi. Bu kişi öldüğünde malı artık vakıf olurdu. Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 1996, s. 186.

ödenmiştir.¹⁸ Söz konu harcamalar arasında mescid yeri için 1.000 akçenin bulunması, ilk anda mescidin yeni inşa edildiğini akla getiriyorsa da, bu zayıf bir ihtimaldir. Zira Debbaglar Mahallesi bu tarihten önce mevcuttu. 1487 tarihli tahrir defterine göre bu mahallede 23 ev sahibi, 37 kiracı olmak üzere toplam 60 hane, 5'i ev sahibi, 5'i kiracı olmak üzere toplam 10 mücerred/bekâr nüfus bulunmaktaydı.¹⁹ Üstelik bu nüfusu oluşturanların ikisi de imamdı. Osmanlı şehirleşme geleneğinde mescidin mahallenin merkezi konumunda olduğu düşünülürse, bu kadar yoğun nüfusa sahip mahallenin mescidsiz kalma ihtimali oldukça düşüktür.²⁰ Bu durumda mescide ödenen yer ücreti, ya yıllık mukataa²¹ ücretidir, ya da mescidin yeri sonradan satın alınmıştır. Diğer bir ihtimale göre mescid, derme çatma bir durumda olup, yeni bir yer satın alınarak tekrar inşa edilmiştir. Şu anda bunların hangisinin doğru olduğunu bilemiyoruz.

c. Ulucami Hasırlarına Yönelik Vakfı

Hoca Ece, Ulucami hasırları için de vakıfta bulunmuştur. Ancak Hoca Ece, buradaki vakfında yalnız değildir. Hoca Laçın adında bir kişi daha bu vakfın kurucusu olarak kaydedilmiştir. Uzun süre hayatini devam ettiren bu vakfın 973/1662 yılına ait muhasebe kaydında asl-ı malı (anapara) 47.000 akçe olup, senelik 4.700 akçe kâr elde edilmektedir. Ulucami'nin hasırını için senede 3.550 akçe harcanırken, vakfın mütevellisine 360 akçe ve katibine 720 akçe ücret ödenmektedir.²² Bu vakıf varlığını uzun süre devam ettirmiştir. XVIII. yüzyıla ait bir muhasebe defterinde "*Vakf-ı Merhum Hoca Laçın bera-yı hasr-ı Câmî-i Kebîr*" şeklinde bu vakfa dair bir kayıt bulunmaktadır.²³ Vakfın anaparası 140 kuruş, yıllık geliri ise 14 kuruştur. Bir kuruşu 120 akçe olarak hesaplarsak, anapara

¹⁸ BŞS, A 11 237b. Bıyıklı Mimar Muhyiddin'e 2000 akçe, 2300 akçe (450 akçe oda bahasına, 1000 akçesi mescid yeri için İsmi Çelebi'ye) ödendi. Ayrıca 850 akçe mimara, 5000 akçe, 2150 akçe, 1000 akçe mimara, 1000 akçe Mevlana Ali b Mehmed'e, 3000 akçe, 1500 akçe kireççilere, 1608 akçe ödendi.

¹⁹ BOA, TTd 23, s. 31.

²⁰ Alada, XVI. yüzyıl tahrir defterlerine dayanarak yaptığı çıkarımda 674 mahalleden % 90'ının 10-50 hane nüfusa sahip iken, 50'den yukarı haneye sahip olan mahallerin oranı % 10'u geçmemektedir. Buna göre Osmanlı şehrinde bir Müslüman-Türk mahallesinin nüfusu genellikle 10-50 haneden oluşmaktadır. Alada, Adalet Bayramoğlu, *Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989, s. 103.

²¹ Mukataa, devlete ait bir varidatın bir bedel karşılığında kiralanması yani geçici olarak temlik anlamında kullanılır. Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, c. II, s. 578.

²² BŞS, B 133 27b.

²³ BŞS, B 240 61a.

16.800 akçe, kâr ise 1.680 akçeden ibaret kalmaktadır. Bu durumda vakfın Hoca Ece'ye ait bölümünün buraya dahil edilmediği düşünülebilir. Çünkü vakfın anaparasında 30.200 akçelik bir azalma söz konusudur. Hoca Ece'nin adı ikinci kayıta geçmediğine göre Laçın ve Ece hocaların aynı yönde yaptıkları vakıf daha sonra birbirinden ayrılmış olmalıdır.

d. Hoca Ece'yi Vakıf Kurmaya Sevkeden Muhtemel Nedenler

Hoca Ece'nin sâkin olduğu Yerkapı Mahallesi'nde onun yaşadığı dönemde başka bir mektebin daha bulunup bulunmadığı tam olarak anlaşılamamıştır. "Yerkapı Mektebi" adıyla bir mektebin var olduğu bilinmekle beraber, bu mektebe ilişkin kayıtlar, onun daha sonraki dönemlere ait olduğuna işaret etmektedir.²⁴ Ancak Türkiye'deki vakıf eserlerini konu alan bir eserde bu mektebin kitabesinde, mektebin 898/1492 yılında Hoca Yakub tarafından yaptırıldığına dair bir ifadenin yer aldığı bildirilmektedir.²⁵ Hoca Ece'nin mekteb vakfiyesiyle burada sözü edilen kitabenin tarihlerindeki yakınlık, buranın aynı mekteb olma ihtimalini doğurmaktadır. Ancak yaptıranın adının Yakub oluşu, bu konuda kesin bir kanaat ortaya konulmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte, "Ecezade" adıyla anılan Muslihiddin adında ilmiye sınıfına mensub bir kişinin baba adının da Yakub oluşu zihinlerdeki soru işaretlerini arttırmaktadır.²⁶ Acaba "Yakub", Hoca Ece'nin diğer adı olabilir mi? Şimdilik buna kesin bir cevap veremiyoruz. Ancak her halükârda Hoca Ece'nin yaptırdığı mekteb, Yerkapı'daki ilk mekteb olma özelliğine sahiptir. Zira vakfiyesi 896/1491 yılına aittir. Bu durumda Hoca Ece, meskûn olduğu mahalledeki çocukların yakın çevrelerinde okul olmaması yüzünden çektikleri sıkıntıya tanık olduğu için böyle bir mektebin inşasına ihtiyaç duymuştur.

Hoca Ece'nin isminin başındaki "hoca" lakabı nedeniyle ticaretle uğraşmış olma ihtimalinin yüksekliğine yukarıda değinilmişti. Ancak ticareti hangi alanda yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yerkapı'da oturmasına rağmen Debbağlar Mescidi'ne ilgi göstermesi onun deri ticaretiyle uğraşmış olabileceğini düşündürmektedir. Debbağlarla alışverişi esnasında eğer varsa buradaki mescidin durumunu görmüş ve ihya edilmesi için bağışta bulunmuştur. Eğer burada bir mescid mevcut değilse, buraya mescid yapılmasının gerekliliğini fark edip inşası için para vasiyet etmiştir.

²⁴ Hızlı, age, s. 172; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, c. II, 271; c. IV, s. 248.

²⁵ Beşbaş, Nermin- Denizli, Hikmet, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, c. III, s. 398.

²⁶ Mehmed Süreyya, age, c. VI, s. 1108; Taşköprülüzade, age, s. 403, 404.

Aslında debbağhaneler, derinin tabaklanması sırasında çıkan kötü koku nedeniyle genellikle yerleşim yerlerinden uzakta kuruluyorlardı. Şehir büyüdükçe de içeride kaldıklarından yerleri değiştiriliyordu. Örneğin, Benderereği (Karadeniz Ereğlisi) ve Kayseri'deki debbağhaneler buldukları mekânlarda bu tip bir sorun yaşamışlar ve çevreyi rahatsız ettikleri gerekçesiyle yerlerinin değiştirilmesi istenmiştir.²⁷ Bursa'daki debbağlar Tahtakale ile Hisar arasında, Pınarbaşı'ndan çıkıp Hisar'ın doğu tarafından Tahtakale'ye, oradan da Orhan Camii'ne doğru akıp, Gökdere ile birleşen akarsu boyuna yerleşmişlerdi.²⁸ XV. yüzyıl Bursası'nda şehrin merkezi Hisar olduğuna göre, debbağların yeri teâmüllere uygun olarak kentin kenarında kurulmuş sayılırdı. Fakat yerleşim yerlerinden çok da uzakta değillerdi. Zaten debbağhanelerin etrafında nüfus genellikle yoğun oluyor, hatta sadece debbağlar ve aileleri değil, başka mesleklerle uğraşanlar da buralarda meskûn oluyorlardı.²⁹ Zira debbağlık, bütün Türk-İslâm şehirlerinde birçok mesleğe zemin hazırlaması nedeniyle esnaf içinde müntesipleri kalabalık bir meslek grubu olarak öne çıkmıştır.³⁰ Debbağların hammaddesi olan derinin kaynağı olan hayvanların kesimini yapan kasaplar ve yünüyle ilgilenen haffaflar gibi farklı meslek mensupları, deri çabuk bozulabilen bir madde olduğu için genellikle birbirine yakın mekânlarda çalışmışlardır. Ancak işlenmiş derinin satışı daha ziyade işlendiği mekândan farklı yerlerde yapılmıştır. İşte Bursa, bu noktada bir istisna teşkil etmiş ve işlenmiş derinin satışı da debbağhanede yapılmıştır.³¹ Bu durum, Hoca Ece'nin deri ticaretiyle uğraşmış olma ihtimalini destekler niteliktedir.

Eğer Hoca Ece, deri ticaretiyle uğraşan biri değilse evinin bulunduğu Hisar Yerkapı'dan çıkıp -muhtemelen hanlar bölgesindeki - işyerine gidip gelirken yolu Debbağlar Mahallesi'nden geçmiş olmalıdır. Şehrin en büyük camisi olması hasebiyle Cuma namazlarını ve belki işyerine yakınsa vakit namazlarını kıldığı Ulucami'nin hasırlarının ne kadar çabuk yıprandığını fark etmiş ve bu ihtiyacın giderilmesi için de para vakfetme gereği duymuştur.³² Yine işine gidip gelirken mahallesindeki çocukların, özellikle de yetim çocukların

²⁷ Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 199.

²⁸ Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 57.

²⁹ 1487 yılında Debbağlar Mahallesi'nde oturanların sadece 10'u debbağlık yapıyordu. Mahalle sâkinleri arasında makrameci, kemhâi, kerbansarayî gibi farklı meslekleri icra edenler de bulunuyordu. BOA, TTd 23, s. 31.

³⁰ Taş, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 114.

³¹ Faroqhi, age, s. 199.

³² BŞS, B 133 27b.

okuyacakları bir okul bulunmadığını görerek, mahallesine bir ilköğretim kurumu inşa ettirmiştir.

Her halükârda, Hoca Ece çevresine duyarlı, hayırsever bir kişidir. Üstelik oldukça da mütevazıdır. Kendi adına bir bina inşa ettirmemiştir. Fakat yine de yaptırdığı mektep, ardından onun adıyla anılmış ve kayıtlara “Hoca Ece Mektebi” olarak geçmiştir.³³

2. Ayşe Hatun (Hoca Ece'nin Hanımı) ve Vakfı

Çocukları hakkında başka bir bilgi bulunmayan Hoca Ece'nin hanımı da kendisi gibi hayırsever bir kişidir. Attar Kasım'ın kızı Ayşe Hatun adındaki bu hanım, eşinin kurduğu vakıftan yaklaşık 18 yıl sonra sahip olduklarından bağışta bulunmak üzere bir vakfiye düzenlemiştir.³⁴ 3 Rebiulevvel 914/ 2 Temmuz 1508 tarihli bu vakfiyeye göre Ayşe Hatun, Yerkapı Mahallesi'ndeki iki mülkünü vakfetmiştir. Vakfettiği mal varlığı bir kârhaneyi (dükkân) de kapsayan yan yana iki evden oluşmaktadır. Bu mülklerden ilki, Evliya Hatun vakfının yanı sıra Hacı İvaz Paşa evladının evleriyle de komşu durumdadır. Büyükçe bir bahçe içinde havuzu ve Balıbey Hanı'ndan gelen suyu, ayrıca bir su kaynağı, tuvaleti, mutfağı, fırını, ahırını, serdabı/yaz odası, mahzeni, farklı boyutlarda küçüklü büyüklü oda ve sofaları ve kârhaneyi içeren mülkünü hayatta olduğu müddetçe kendisine, ölümünden sonra ise rahmetli eşi Hoca Ece'nin azad ettiği köle ve cariyesine ve onlardan olacak çocuklara vakfettiğini bildirmektedir.

Azadlı köle Kasım'ın “hacı” sıfatını taşıyor olması dikkat çekicidir. Ayrıca Kasım, Ayşe Hatun'un baba mesleği olan attarlığı icra etmektedir. Belki de Kasım, bu mesleği Ayşe Hatun'un babasından öğrenmişti. Böylece o, Ayşe Hatun'a hem babası hem eşi tarafından yakın bir kişi haline gelmiş, bir nevi evlat yerini tutmuştu. Aslında burada Osmanlı toplumunda oldukça yaygın olan bir uygulama yer almaktadır. Elde edilen köleler belli bir süre çalıştırdıktan sonra azat edilir, mümkünse evlendirilir, iş gücü sahibi yapılır ve başlarını sokacak bir ev sahibi yapılırdı. İşte Hoca Ece'nin azadlısı olan Kasım'ın durumu da böyledir. Hoca Ece'nin diğer bir azadlısı olan Sükkeri'yle evlendirilmiş, bir meslek sahibi yapılmış ve eski sahibinin hanımı tarafından kendisine çocuklarıyla oturabileceği bir ev vakfedilmiştir. Vakfedilen emlakın içinde zikri geçen kârhaneye dair bir ayrıntı verilmemiştir. Ancak gelir getirici bir mülk olduğu düşünülebilir. Zira Ayşe Hatun, emlakın gelirinden mütevellie ve nazıra günde birer dirhem ücret verilmesini istemiştir. Vakfına mütevellie olarak Bursa kadısı naibini, nâzır olarak ise Yerkapı

³³ BŞS, A 35 348b; A 97 180a.

³⁴ BŞS, A 34 60b.

Mescidi imamını uygun görmüştür. Nâzırdan ayrıca her gün ruhu için bir cüz Kur'ân-ı Kerim okumasını talep etmiştir. Bu noktada sevgili eşini de unutmamış ve onun ruhu için de her gün bir cüz Kur'ân-ı Kerim okunmasını istemiştir. Üstelik onun ruhuna Kur'ân okuyacak kişi bir muallim, hem de hayattayken kendisinin inşa ettirdiği mektebin muallimidir.

Ayşe Hatun'un vakfettiği ikinci mülk ise, diğer mülkünün kapısının duvarına bitişik konumda bulunan, bir oda, bir sofa, tuvalet ve bahçeden oluşan oldukça mütevazı bir evdir. Bu evin geliri, öncelikle "Muhammediye" adlı kitabın okunmasına vakfetmiştir. "Muhammediye" Kur'ân ve Hadis'e dayanarak dinî bilgiler vermekte ve Hz. Peygamber'in hayatını edebî bir üslupla anlatmaktadır. Bu kitap, Yazıcıoğlu Mehmed'in Arapça olarak yazdığı "Megaribu'z-zaman li Gurûbi'l-Eşya fi'l-Ayn ve'l-Iyân" adlı eserinin manzum Türkçe'sidir.³⁵ Kendi devrinde ve daha sonraki devirlerde oldukça etkili olmuştur. Evliya Çelebi, binlerce kişinin Muhammediye'yi ezbere bildiğini bildirmiştir. Bazen mevlit gibi besteli tarzda okunduğu da oluyordu. Bu şekilde okuyanlara "Muhammediyan" deniliyordu.³⁶ Kendi türündeki eserler arasında en fazla basma ve yazma nüshası bulunan eser olması, onun halk nazarındaki değerini göstermesi açısından mânidardır.³⁷ Bu kitap sadece Anadolu'da değil, Balkanlar'da ve Kafkasya'da da halk arasında oldukça popülerdi.³⁸ Eserin dili, klasik edebiyatın bütün özelliklerine sahipti. Bu nedenle, Muhammediye halkın dinî ve ahlâkî yönden eğitilmesine katkıda bulunmasının yanı sıra, kültürel açıdan gelişmesinde de etkili oluyordu.³⁹

Kadı sicillerinde Muhammediye okunmasına dair pek çok vakfa rastlamak mümkündür. Burada da Ayşe Hatun her gün yatsı namazından sonra Yerkapı Mescidi'nde imam olan kişi tarafından Muhammediye okunmasını istemektedir. Okuma ücreti olarak 60

³⁵ Öztürk, Zehra, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitim Dergisi*, 1 (4), 2003, s. 140. (11 nolu dipnot)

³⁶ Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1998, s. 173.

³⁷ Çelebioğlu, age, s. 173. Günümüze kadar ulaşan yazma ve matbu nüshaları için bkz. Öztürk, Zehra, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sayı 9, 2007, s. 411-415. XVI. yüzyılda Bursa'da tedavülde olan kitaplar üzerine yapılan bir araştırmaya göre, Muhammediye, bu dönemdeki en yaygın kitaplar arasında yer almaktadır. Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sayı: 1, 2001, s. 219.

³⁸ Aksu, Ali, "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, I, 2005, 13; Şahin, Erdal, "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri" *Osmanlı*, c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 353-360.

³⁹ Öztürk, agm, s. 412.

dirhem ödenmesini öngörmektedir. Yatsı namazından sonra kitap okunmasını talep etmesi hasebiyle de mescidin aydınlatılması ihtiyacını gözardı etmemekte, mescidin kandiline mum konulması için 30 dirhem ayrılmasını, kandillerin yakılması için de mescidin kayyımına 10 dirhem verilmesini şart koşturmaktadır. Aslında bunu yapmakla Ayşe Hatun, rahmetli eşinin izinden gitmekte, Hoca Ece mekteb kurarak örgün eğitime katkıda bulunurken, Ayşe Hatun da halka açık bir mekânda kitap okunmasını sağlayarak yaygın eğitime destek vermektedir. Son olarak Ayşe Hatun, yine eşinin azad ettiği başka bir kölesinin tüm bu hizmetlerden arta kalan para ile desteklenmesini istemektedir. Vakfına müteveli tayininde seçtiği kişi bir attar olan Balı'dır. Bu kişi büyük ihtimalle Ayşe Hatun'un babasının mesleği sebebiyle tanıyıp güvendiği bir aile dostu olmalıdır.

Bu tarz vakıfların amacı öncelikle dinî olmakla beraber, halkın kültürel anlamda gelişmesine katkıda bulunmayı da öngörmektedir. Zira o dönemde halkın en sık bir araya geldiği mekânlardan olan mescidler eğitim faaliyetleri için vazgeçilmez alanlar konumundadır. Ayrıca elektriğin olmadığı, aydınlatmanın mumlarla sağlandığı bir devirde, özellikle yatsı namazları sonrasında kitap okumak, yahut vaaz vermek için seçilmesi de mânidârdır. Bunun nedeni gündüz işyerlerinde olmaları nedeniyle mahallede bulunamayan veya bulunsan bile yine işleri nedeniyle mescidde ibadet dışında uzun süre kalması mümkün olmayan insanların istifadesini sağlama düşüncesidir.

Sonuç

Osmanlı toplumunun önemli dinamiklerinden olan vakıf kurumunun yöneldiği alanlar, o dönemin işleyişine ve yapısına dair önemli ipuçları vermektedir. Vakıfta bulunan kişilerin genellikle çevrelerinde gördükleri eksiklikleri düzeltmek için uğraştıkları ve sahip oldukları mal varlıklarından bunun için bağışta buldukları görülmektedir. Vakfedilenler, bazen nakid para olup işletilmesi sonucu doğan kâr, vakfın ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Bazen de ev, dükkân gibi gayr-i menküller vakfedilerek bunların kiralarından gelir elde edilmektedir. Bu şekilde vakfa dönüştürülen menkûl ya da gayr-i menkûllerden istifade edecekler arasında bazen aile fertleri, bazen de azatlı köleler yer alabilmektedir. XV. yüzyılda yaşamış bir tüccar olan Hoca Ece ve hanımı da kendi dönemlerindeki teâmüllere uygun olarak çevrelerinde eksiklik olarak gördükleri durumların giderilmesi için vakıflarda bulunmuş bir çifttir. Her ikisinin vakıflarında eğitim ağırlıklı olarak yer tutmaktadır. Biri örgün eğitimin temeli olan ilköğretimin gerçekleştirileceği bir okul inşa ettirmiş, diğeri mahallesindeki halkın bilgilendirilmesi için mescidde kitap okunmasını istemiştir. Ancak vakıfları bunlarla sınırlı kalmamış, özellikle Hoca

Ece bir mescidin ihyası ve şehrin en büyük camisinin önemli bir ihtiyacı olan hasırının temini için de malının bir kısmını vakfetmiştir.

Osmanlı toplumunda vakıf kurucuları olan kimseler, sadece çok zengin olup da büyük bütçeli vakfiyeler düzenleyenlerden oluşmamaktadır. Halktan herhangi bir kişi, sahip olduğu mal varlığı çok büyük miktarlarda olmasa bile, etrafında gördüğü herhangi bir eksikliği gidermek için vakıf kurmuş ve bazen Hoca Ece örneğinde olduğu gibi mal varlığının büyük bir kısmıyla daha büyük ölçekte tek bir vakıf kurabilecek durumdayken, farklı ihtiyaçları gideren birkaç küçük vakıfta bulunmayı tercih etmiştir.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1988.
- Aksu, Ali, "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, I, 2005, 11-27.
- Alada, Adalet Bayramoğlu, *Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Tapu Tahrir Defteri (TTd) 23.
- Beşbaşı, Nermin- Denizli, Hikmet, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.
- Bursa Şer'iyye Sicilleri, (BŞS), A 8, A 11, A 14, A 17, A 18, A 5, A 21, A 69, A 58, B 133, B 240, A 35, A 97, A 20, A 34.
- Çalış, Halit, "Rakabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 427-428.
- Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1998.
- DİA, "Hoca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. XVIII, s. 185-186.
- Döndüren Hamdi, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, İstanbul, 1988.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, cilt 6, 1994, 53-70.
-, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Mektepleri*, Bursa, 1999.
- İnalçık, Halil, "15. Asır Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Kaynakları", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 187-201.

- İnalçık, Halil, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, vol. 19, issue 1, The Tasks of Economic History, 1969, s. 97-140.
- Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sayı: 1, 2001, s. 209-230.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 1996.
-, *İslamî ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, İstanbul, 1985.
- Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, I-IV, Genel No: 4519-4522.
- Köprülü, M. Fuad, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, sayı II, Ankara, 1942, s. 1-13.
-, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi*, sayı I'den ayrı basım, Ankara, 1938, s. 1-6.
- Kunter, H. Baki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı I, Ankara, 1938, s. 103-130.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yay Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1995.
- Öztürk, Zehra, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitim Dergisi*, 1 (4), 2003, 131-155.
-, "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sayı 9, 2007, 401-446.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004.
- Sahillioğlu, Halil, "Akçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, c. II, s. 224-227.
- Şahin, Erdal, "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri" *Osmanlı*, c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 353-360.
- Taş, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- Taşköprülüzade, İsamüddin Ebu'l-hayr Ahmed Efendi, *eş-Şakaiku'n-Numaniye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniye*, Neşreden: Ahmed Subhi Furat, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, no: 3353, İstanbul, 1985.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, 2003.